

Přerov – město Komenského

Jako je člověk dítětem nejenom svých rodičů a předků, svého rodiště a domova, jejich podnebí a osudů, doby své a její události, přátel svých i nepřátel a prací svých i Prozřetelnosti — osudu svého, podobně i sídla lidská, města i kraje, národy i státy, a tak i náš Přerov — město Bratří, město Blahoslavovo a Žerotínovo — jest i městem Komenského, a to třikrát: nejprve městem prvních jeho studií, potom městem prvního jeho působení a konečně městem jeho kultu, zejména prvního jeho musea a nejdůležitější dosud úcty.

I.

Přerov — město Komenského prvních studií

„Otcí svému děkuji, že jsem živ, ale svému učiteli za umění, jak žít.“

Alexandr Veliký

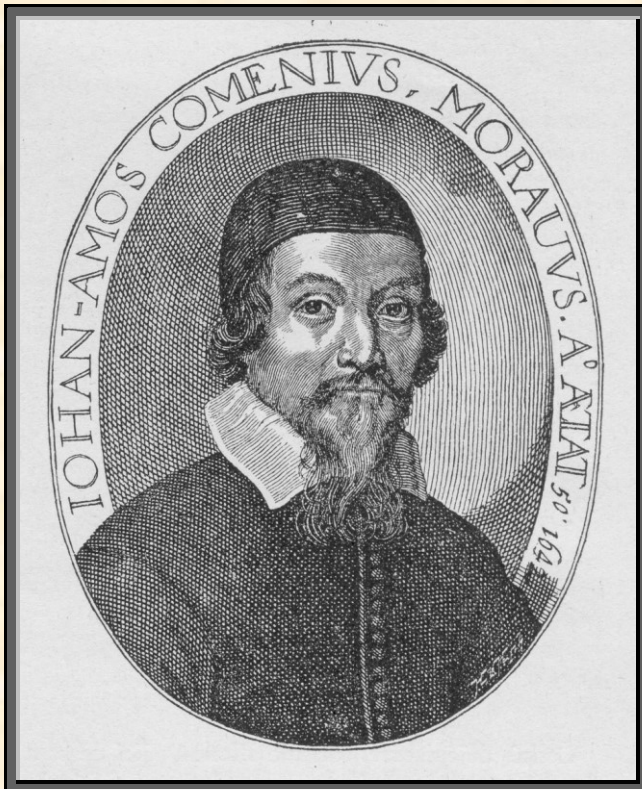
O mládí Jana Amosa Komenského víme nemnoho. Narodil se 28. března 1592 z matky Anny a otce Martina, nivnického mlynáře (proto se psával zprvu Nivnanus neb Nivnicenus), zvaného asi Milíčka neb Milic, Miloš (odkudž asi latinské příjmení Amos, jehož se mu však dostalo až na latinské škole v Přerově); rod pocházel z Komny nedaleko Uher. Brodu, odkudž pak jeho nejznámější příjmení Komenský, neb latinsky Comenius.

Osířev záhy — otec mu zemřel už r. 1602 a matka brzy po něm, snad 1604, kdy bydleli ještě v Uh. Brodě, kdež byli oba pochováni i s dcerami Ludmilou a Zuzanou — dostal se k tetě Zuzaně do Strážnice,

kdež chodil i do školy. Víme o ní sice málo, ale podle zvyku a řádu Jednoty jistě i tam, jak i doma v Uh. Brodě, ne-li už v Nivnici, učil se z bible Kralické, ze zpěvníku a z katechismů, ovšem jen česky, jak bylo dobrým zvykem Bratří. Ve Strážnici byl mu učitelem Nikodém Kozský z Plechová, rodák sedlčanský, o kterém víme, že latinsky uměl velmi málo.

O neobyčejném nadání a myslivém duchu mladého Jana našeho svědčí výklad, jímž spolužákům svým při zálibném prohlížení květin v zahradě při škole strážnické vysvětloval množství jejich barev tak, že Bůh stvořil jen několik z nich, ale ty že přecházely pak z květiny na květinu... Hle, jaká bezděčná nápodoba Mendelovy teorie, uznané teprve r. 1900 a přesvědčivý důkaz oprávněnosti Dostojevského a Tolstého hodnocení dětí!

Ale pobyt Komenského ve Strážnici nepotrval dlouho; byl už roku 1605 přerušen vpádem vojenských rot Bočkajových z Uher, které i Strážnici 5. května vypálily a obyvatelstvo její rozptýlily.

Jan Amos Komenský

Zapomenutý Přerov

Pozbyv takto opět domova i školy, dlouho nevěděl, čeho se chytit, takže se tehdy snad i některým řemeslům učil. Přiznávat se v „Labyrintě“: „jednoho, druhého i třetího tajně chytati jsem se počal, ale každé hned zase pustil, protože jsem při každé věci i nesnadnosti i marnosti něco znamenal. Mezi tím bál jsem se, aby mi má neustavičnost hanby nepřinesla; i nevěděl jsem, co počítí.“

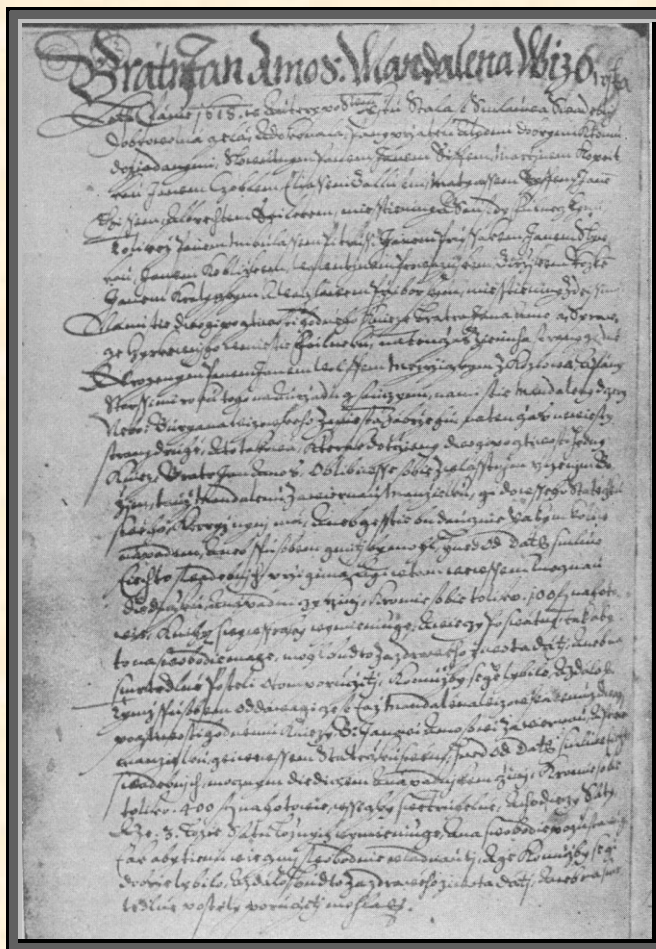
Z těch nesnází — jak soudím — pomohl mu a s ním asi i jeho staršímu spolužákovi Mikuláši Dračíkovi, synu předního občana strážnického (konšela i rychtáře), a snad i Matouši Zitovi Hulínskému (ze Strážnice), spolužáku jeho herborskému, přerovský biskup bratrský Jan Lánský čili Lanecius, jenž zvědév o katastrofě svého rodiště a jeho školy, jako pečlivý správce přerovské školy bratrské, usilující o pověst její co nejlepší, jistě měl důvod, aby se ujal žáka tak nadaného, pilného a nadějného, jak byl Komenský.

A tak se vypravil náš Jan — těžko říci kterého roku, ale nejspíše r. 1608 — na školu přerovskou, doplnit své vzdělání a mčžno-li i pokračovat v něm. Přerov měl tehdy už 3 školy: městskou lutherskou na Dolním městě u fary a nižší a vyšší bratrskou u nového sboru „na Marku“. Pověst této školy, trvající dle všeho už od r. 1499 (ač se vzpomíná až r. 1536), kdy se Přerov stal sídlem biskupským a tedy i střediskem vzdělání kněžského dorostu bratrského, znovu se zaskvěla koncem století XVI., když se správcem sboru stal Br. Zachariáš Ariston, od r. 1599 i biskup bratrský, za něhož se Karel st. z Žerotína obrátil t. r. do Basileje s žádostí o učebny řád proslulé školy ve Sv. Havle švýcarském, aby podle něho upravil školu v Přerově, „kterýž (jak psal) nepřátelé pravdy mají za hlavní sídlo kacířství a proto by mu je rádi vyrvali...“ Pokládal Přerov za místo velmi příhodné k otevření vyšší školy; kromě osnovy dožadoval se i zpráv o učitelích a jejich platech, o nákladu na školu vůbec atd.

A na tuto vyšší, latinskou školu, ale možná že nejprve ještě napřed na nižší její oddělení, dostal se náš Jan, zvaný pak latinsky „Amos“, a brzy se stal její chloubou a ozdobou i vzorem spolužákům a vítaným hostem i v domě biskupa Lanecia, jako milý společník i jeho dcerušky Johanky, již mu biskup pak i za chot' slíboval. ¹⁾

Z učitelů přerovských vzpomíná Komenský kromě správce jejího, biskupa Jana Lanecia, jen mladého učitele Tomáše Dubina z Valašského Meziříčí, jenž ještě r. 1606 studoval v Herborně a r. 1607 v Marburce, a už pro své mládí a dobu svou nemohl nějak zvlášť vynikati leč nadáním a horlivostí, sotva však lepší metodou (kromě snad mírnější kázně), než byla na jiných školách.

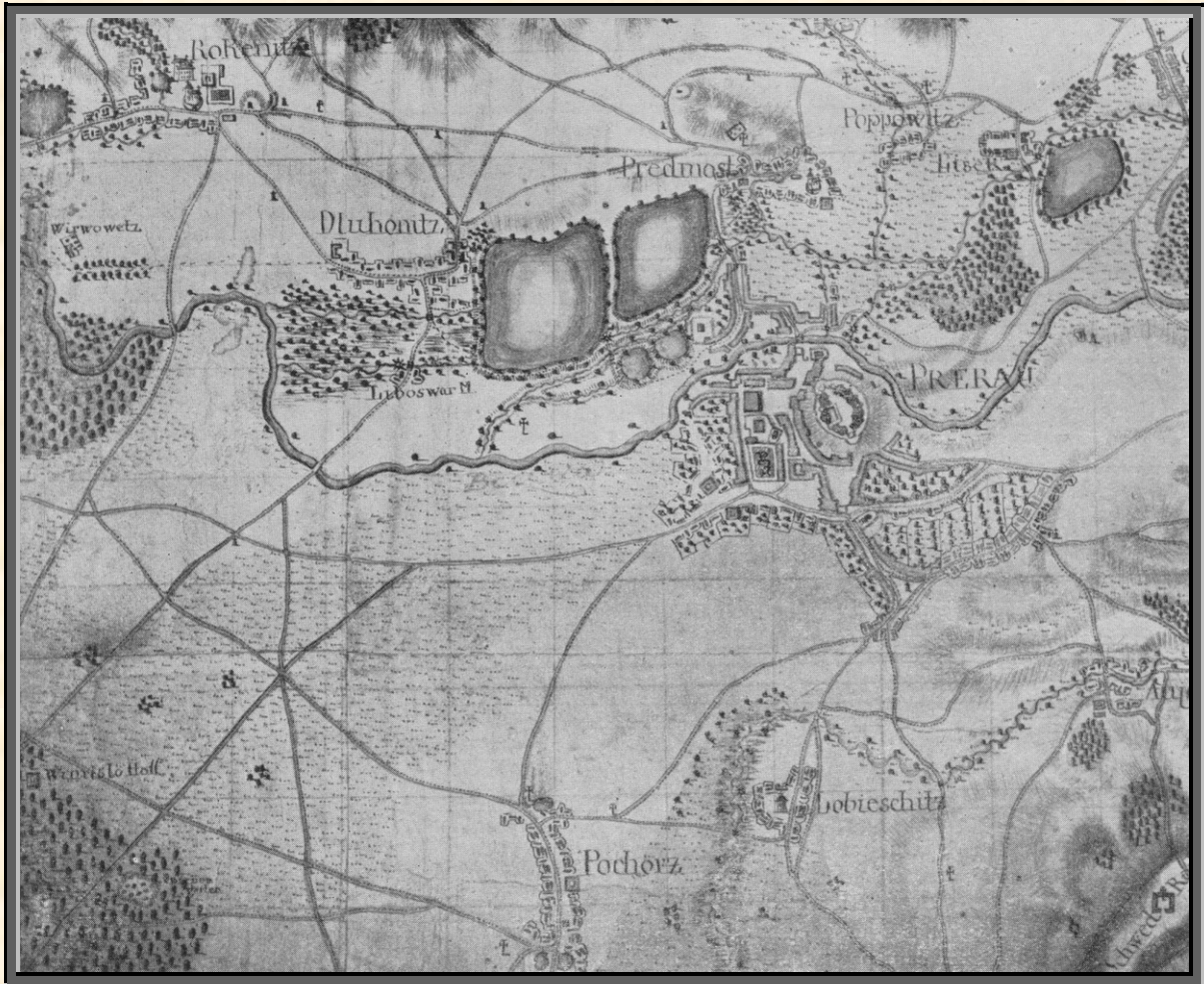
Zato biskup Lanecius byl muž, v němž Karel z Žerotína měl zvláštní zalíbení a jehož ctil jako otce. Bylť učený, pobožný, vážný, všech dob rých ctností živý vzor, jenž byl obecně úcty hoden jako patriarcha, a měl u všech převelikou vážnost. Isa výtečným kazatelem, byl i duchovním rádcem Žerotínovým, z jehož rukou sám pán přijímal svátost. Po vydání mandátů proti nekatolíkům nejvíc se o něho bál a proto ho přijal v osobní ochranu; u něho také Lánecký zemřel v Kralovicích r. 1626 jako kmet 72letý. Jistě není bez

Svatební smlouva J. A. Komenského a Magdaleny Vizovské

Zapomenutý Přerov

zajímavosti a důvodu, že dle tvrzení Drabíkových zjevoval se mu v jeho snech a viděních „Bůh Otec“ v podobě vážného starce, zcela podobného biskupu Laneciovi (s dlouhými bílými vousy).

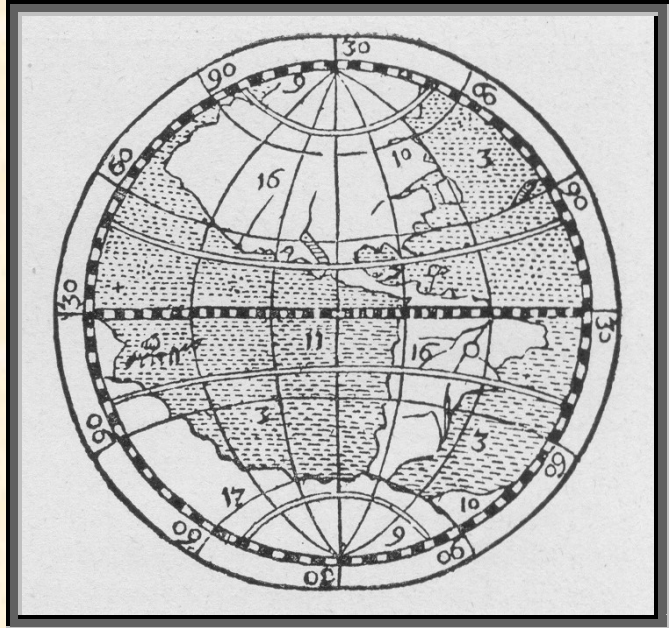
Přerov a okolí po válce sedmileté (1756-1763)

Byl-li správcem školy bratrské muž takových vlastností, ba ctností, nemohla být ani škola jeho špatná, a že nebyla, patrně i z neobyčejných úspěchů Komenského, odchovance jejího, na vysokých školách v Herborně i Heidelbergu, kam odešel r. 1611 s podporou Laneciovou a Žerotínovou. Onomu za to věnoval jakožto vzácnému ochránci a mecenovi svých studií, jehož i s jeho sladkou chotí a dcerou odporučuje ochraně Nejvyššího — svůj druhý spisek disputační, v němž asi úmyslně dotýká se ve své odpovědi na otázku 3., je-li mezi podstatou a přímětkem ještě něco třetího, i otázky náboženské — ubiquistů, kteří nerozlišovali dvou přirozeností Kristových, tomuto pak — nemyslím-li se — píseň „Kristus Bůh i člověk pravý“, jejíž začáteční písmena veršů (slok) tvoří akrostich „Karel starší z Žerotína“. Domnívám se, že chtěl tou písní, jakož i svou disputací osvědčiti také, že studia jeho v cizině zahladila stopy jeho pochybností, vzniklých otrěsem víry jeho za studií přerovských. Stalo se totiž, že za jeho studií v Přerově zastavilo se tam několik městem procházejících polských šlechticů s Vlachem Potasarim. Představili se v domě bratrském jako členové reformované církve, i byli přátelsky přijati. Zdrželi se v Přerově 2 dni a odcházejíce, zůstavili učitelé Dubinovi právě (r. 1609) vydaný latinský překlad tak zv. „Rakovského“ katechismu. Z něho teprve Dubinus poznal, jaké to měli v bratrském domě hosty a když se s tím svěřil správci školy, biskup neváhal a knihu spálil. — Ale Komenskému přece z ní několik pochybností uvízlo, a tak, i když věřící mysl jeho a vůle, otužené dojmy z dětství a autoritou váženého biskupa zvítězily vnějšně nad pochybnostmi, ukázalo se, že se takovým způsobem záhadý vnímavých duší přece jen nerozhodují na dlouho, tím méně navždy. Přiznává se Komenský později, že následkem své všetečnosti za studií v Přerově měl několikaletý zápas, který ho stál hodně práce a času, než pokušení pochybností úplně a trvale přemohl. ²⁾

Zapomenutý Přerov

Když začátkem r. 1611 odcházel Komenský s doporučením a podporou Laneciovcu i Žerotínovou na lyceum Herbornské do Německa, odnášel si z Přerova značně širší i hlubší vědomosti, než s jakými do Přerova přišel, a podivuhodně dobrou znalost latiny i němčiny, pěkný rukopis, jak dokazuje fotografický snímek jeho zápisu do Památníku jednoho z jeho spolužáků z r. 1611 a hlavně i vzácně, patrně stykem s biskupem Laneciem zušlechtěnou a vyrovnanou povahu a názor na život, když mohl zmíněnému spolužáku napsat i tato slova: „V mladosti má člověk pamatovati, kterať by dobře živ byl a v starosti, kterať by dobře umřel.“

S tak vážným názorem na život odcházel tedy 19letý jinoch ze školy přerovské. A co tu příteli slovem radil, i životem svým plnil a potvrdil. Byl mu tedy Přerov, město Žerotínovo a tedy město vzorné pracovitosti, šetrnosti a tedy i zámožnosti a kázně i mravů bratrských, křesťanských, se svou školou a zejména s jejím správcem biskupem Laneciem podobným učitelem, jak byl Alexandru Macedonskému jeho nezapomenutelný učitel Aristoteles.

Východní polokoule zemská (Z. I. a II. vydání Komenského „Orbis Pictus“)

II.

Přerov — město Komenského prvního působení

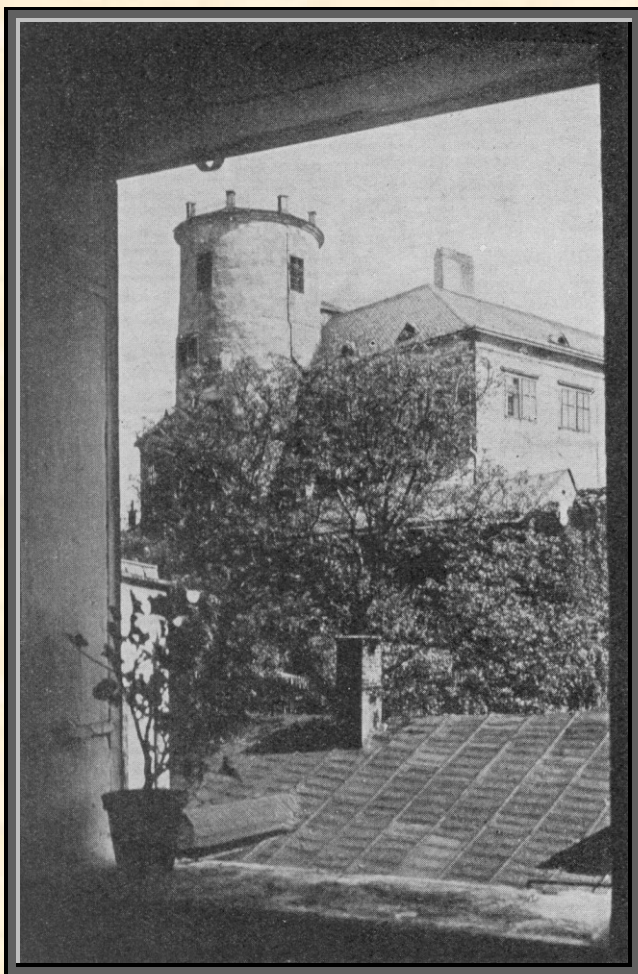
„Na dobrém začátku všechno záleží...“

J. A. Komenský

Po třech letech horlivých studií v Herborně a Heidelbergu, doplněných i studijní cestou do Amstrádamu se studijní zastávkou i v Marburce, vrací se 22letý Komenský — vlastně tehdy ještě Jan Amos Nivnický, jak se psával až do r. 1623 — pěšky Prahou domů na Moravu — do Přerova k matce své Jednotě bratrské a k otci Laneciovci, jejímu biskupu a otci své zaslíbené Janinky, aby celý se zasvětil službám jejich a národa. Vrací se s hlubokými a širokými základy, ale s ještě většími plány a záměry. Přináší s sebou začátky „nejúplnějšího“ slovníku česko-latinského a latinsko-českého s zevrubnou mluvnici českou, majícího obsáhnout i rčení řečnická a básnická i přísloví atd., a to se stálým zřetelem k jazyku latinskému, s nímž všechno mělo jít rovnoběžně a se stejnou uhlazeností i důrazem v obou jazycích, vše s cílem i praktickým, aby bylo lze překládat do češtiny nejlatinštějšího spisovatele se stejnou uhlazeností a též naopak. Na díle tom, započatém v Herborně už r. 1612, pokračoval Komenský i v Přerově a dále, hledaje a sbíraje materiál z knih i z rozmluv přes 40 let. Zel, shořelo r. 1656 až na malý zbytek dřív než mohlo vyjít tiskem. Bylo by jistě dnes hledaným pokladem a dokladem i tehdejšího bohatství jazyka přerovského obyvatelstva, ba snad hlavně přerovského, poněvadž z pozdějších působišť a bydlíšť žádné už mu nemohlo poskytnout tolik, jak ryze český Přerov, v němž se i nejsvobodněji a nejvšestranněji s lidem stýkal, jak svědčí na př. spis jeho z té doby „Listové do nebe“ i odkaz měšťana Jana Skopa a j.

Zapomenutý Přerov

Kromě začátků „Pokladu jazyka českého“, jak nazval svůj slovník, přinášel s sebou Komenský do Přerova i začátky, materiál k neméně velkolepé encyklopedii vědomostí o člověku a jeho poměru k Bohu i světu, již chtěl náš nadšenec a uvědomělý Čech zahájit svou činnost v prospěch české naukové literatury.

Náladový pohled z okna na přerovský zámek

Podle původního plánu, pojatého snad až po návratu z Německa, tedy až v Přerově, mělo mít 16 knih a nazývat se, ač bylo české, „Theatrum universitatis rerum“ (t. j. „Divadlo veškerenstva věcí“) a mělo poskytnout našemu národu rozhled po celém tehdejší světě a nahradit lidu tehdejšímu celou knihovnu. Že dílo to aspoň v prvním pojetí psal v Přerově, svědčí asi i to, že rukopis 1. knihy jeho byl nalezen v pozůstalosti Drabíkově, jenž se s Komenským stýkal v Přerově v letech 1614 až 1618 a mohl jej tedy od něho obdržet, když se Komenský rozhodl rozšířit dílo na 28 knih s titulem „Amphitheatrum“ atd., což se pravděpodobně stalo ještě v Přerově, neboť jistě se nevzdal prvního zpracování knihy své, dokud jí nezpracoval nově, šíře a samostatněji, načež teprve stala se mu zbytečnou. Snad to nové zpracování bylo vyvoláno i tím, že r. 1616 vydal S. A. Veleoslavín anonymní spis český „Theatrum divinum“, s nímž Komenského „Theatrum universalis rerum“ hodně se v rozdělení shoduje, ale účelem se liší. Jako „divadlo“ měla být ta encyklopedie i ilustrována, o čemž svědčí rukopis 1. knihy, obsahující nejstarší zachované kresby Komenského. Snad i pozdější proslulá Komenského mapa Moravy, rovněž dílo jeho kreslířského umění, měla být částí té obsáhlé encyklopedie vědění. Poznatí důležitost správné mapy na svých

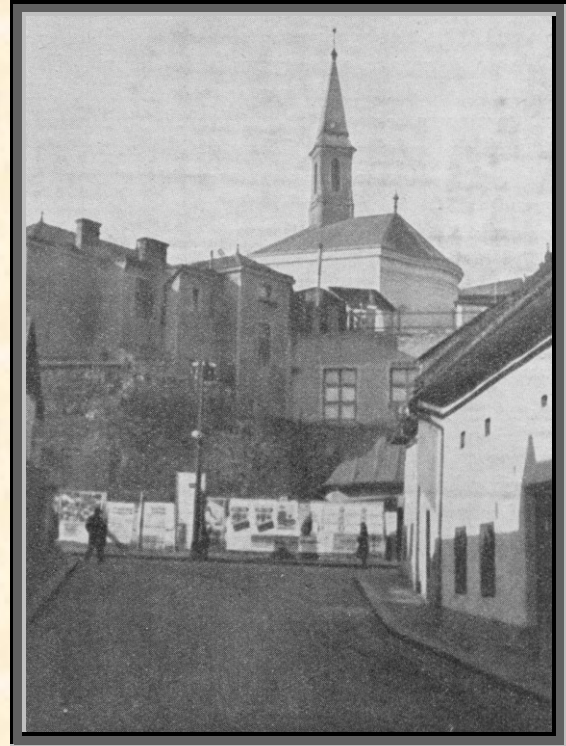
cestách z Herborna do Amstrdamu a Heidelbergu i zpět do vlasti, viděl co chyb a nedostatků obsahují tehdejší mapy Moravy (s Přerovem [Prerer] na pravém břehu Bečvy atd.), i toužil po nápravě v této věci. Ale ani tím snaha jeho, šířit vzdělanost, pravdu a dobro, nebyla vyčerpána. Věda, že ho po návratu do vlasti čeká především práce školská, všiml si již za studií teoretických i praktických snah o zlepšení výchovy a vyučování — vždyť velké úspěchy jezuitských škol nemohly mu býti lhostejnými! Pravděpodobně zvěděl již v Německu něco i o reformě Ratkově, jenž žádal usnadnění vyučování jazykového, což i Komenskému leželo na srdci a kromě toho mluvilo se i o jiných novotách velikého dosahu, což vše jistě podněcovalo Komenského i k samostatnému hledání a přemýšlení v oboru nejen lidovýchovy, ale i školství.

Zapomenutý Přerov

Rozřešení otázky chudínského ponechává však mladický náš sociální politik očekávanému tehdy návratu Kristovu... Kdo zná dopis Karla st. z Žerotína přerovskému písaři Karáskovi, v němž ho kára a praví, že „za svého panování a věku chce s pomocí Boží nad spravedlností a chudými ruky držeti a žádnému ubližovati nedopouštěti," kdo ví, jak šlechetná jeho povaha lnula k lidu a že jádrem jeho chytění a snah bylo i podporování chudých a utiskovaných, ten nepodiví se smělosti 25-letého kněze bratrského; nekárati pána svého, nýbrž mu pomáhal v jeho snahách o spravedlnost a blaho obecné v době jejich úpadku obecného; psal-li tedy směle, nepsal nevděčně.

Sem náleží dále i jeho „Retuňk proti antikristu a svodům jeho", kteréž v zarmoucených těch časech mnohým k zahynutí nešťastně se rozmáhaly a nejedny k odstoupení od víry sváděly v samém nedalekém okolí Přerova, čehož příčiny viděl Komenský v chladnosti náboženské, v nabídkách moci a bohatství a v zasahování moci světské a v násilí, jež zejména od nastoupení Matyáše a přesídlení dvoru do Vídně, počaly se u nás znovu uplatňovat.

Vedle těchto spisů začal Komenský pracovat ještě asi v Přerově i na neznámém dnes historickém díle O starožitnostech Moravy a na spise O rodu Žerotínů, jež oba známe nyní jen z knih historika Tomáše Pěšiny z Čechorodu, jenž z nich obou čerpal. Od něho se dovídáme, že spis O starožitnostech Moravy věnoval Komenský Karlovi z Žerotína a že jeho prameny byly hlavně rukopisy: „Kniha Tovačovská" a jakési dílo bratrského biskupa přerovského Matěje Červenky (+1569), nám nyní neznámé, jež Komenský prý našel při sboru přerovském, jak sám v předmluvě napsal. Rukopisy obou spisů zůstaly asi v pozůstalosti Pešinově a buď byly zničeny, nebo tli někde založeny.

Pohled na kapli sv. Jiří z Kozlovské ulice

Humanita - Lidskost (Z Komenského „Orbis pietus" z r. 1658-9)

V Přerově také počal Komenský cestovat po Moravě a opravovat Fabriciovu tehdejší mapu Moravy (z r. 1575)³⁾ a kreslit správnější, úplnější a krásnější novou mapu Moravy, již dokončil asi r. 1624 a tiskem vydal v Amstrdamě r. 1627; odtud byla vydána asi 30krát a rozšířena všemi vynikajícími atlanty XVII. století. Unikát jejího 1. vydání z r. 1627 chová

Komenského museum v Přerově jako jednu z největších svých vzácností. Z věnování jejího Ladislavu Velenovi z Žerotína se dovídáme od samého Komenského, proč se tak namáhavého díla podjal: Na starších mapách Moravy je nejen místopis chybný, ale neobsahuje ani všech předních osad (Quadenova na př. Ani Přerova) a jiné bezvýznamné vyznačuje; také přemnoho jmen je úplně nesprávných (Prerer!) a poloha a vzdálenost osad namnoze chybné (Přerov na pravém břehu Bečvy). Proto se odhodlal napravit poznané

Zapomenutý Přerov

chyby a nedostatky dosavadních map Moravy mapou lepší. Několikrát schodil za tím účelem svou vlast a mimo to se i poptával lidí zkušených po tom, čeho sám neznal z vlastního názoru. Tak vznikla Komenského mapa Moravy, dílo, jež dosud budí podiv a úctu i samých odborníků a nebyla plně překonána ani mapou Müllerovou ze století 18. Komenský prvý zakreslil do mapy Moravy pásmo Maliníku od Helfštýna k Hranicím i vrchovinu Záhoří, řeky Juhyni a Bystřičku - Moštěnku, prvý pojmenoval a tedy i nakreslil Hostýn, Radhošť, Košíř, propast Hranickou atd. i lázně Bochořské, Věrovanské, Teplické atd. a prvý uvedl i české názvosloví na mapu, jako „Na Hané“ a p. To byl pokrok takřka úžasný.

Jak sám Karel st. z Žerotína oceňoval působnost Komenského jako učitele, vychovatele a spisovatele i kněze, poznáváme z přátelství, jimž slovně ten státník lnul k muži o 28 let mladšímu — ještě ani ne čtyřicátníku — oslovuje ho v listech svých: „Vysoce učený pane a příteli můj zvláště milý“ nebo „Můj obzvláště milý bratře v Kristu“ a podpisuje se slovy: „Váš upřímný přítel“ — „Váš upřímný a věrný přítel“ — „Váš volný v Kristu bratr a upřímný přítel K. st. z Žerotína.“ Nedivno tedy, že i Komenský navzájem vysoce si vážil přízně muže a státníka tak proslaveného a že se učil od něho vzácné jeho moudrosti životní: zejména jak pracovat pro ideály životní, pro blaho vlasti, národa, církve i lidstva i jak trpělivě snášet příkoří a kde lidská pomoc nepomáhá, odevzdávat se do vůle Boží, což projevil zejména i dedikací svého Labyrintu Karlu st. z Žerotína.

Škoda, že horlivá ta a mnohostranná činnost Komenského v Přerově byla neočekávaně přerušena r. 1618 ustanovením jeho za správce duchovního a školního ve Fulneku, kde bylo třeba na tom místě muže znalého dobře i německy. — Oženiv se tedy s pannou Magdalenou Vizovskou, dcerou po druhé ovdovělé paní Mariany Skopové, bývalé Vizovské, opustil Přerov po druhé a — navždy. Navždy? — Ne, jen na 250 let...

III.

Přerov — město kultu Komenského

„Uctívati moudrého člověka jest velkým ziskem pro ty, kteří ho uctívají“

Epikur, +270 - Kr.

Jistě není druhého města v ČR, aniž kde jinde, které by svému obyvatelstvu i cizinci tolikrát a tak rozmanitě připomínalo jméno a památku Komenského, jako Přerov. — Jeho jménem pojmenována nejhonosnější třída města našeho i jedna z četných v ní škol a dvou lékáren, jménem jeho honosí se i nový dům sborový při chrámě bratrském s Komenského plakétou nad vchodem od místního akad. sochaře Fr. Mádle (z r. 1932) a také okresní učitelská jednota přerovská, vztah jeho k Přerovu hlásá zlatým písmem i jedna z mramorových desk pamětních v průčelí radnice na Masarykově náměstí, jako zase vděčnost národa první a tedy nejstarší figurální pomník Komenského, od profesora Seidana z roku 1874, v sádce před „Pasáží“; nejvýmluvněji však a nejsrdečněji hlásá se Přerov ke Komenskému svými neochabujícími návštěvami Komenského musea v někdejší Žerotínově zámku na Horním náměstí, k němuž od Bečvy vede ulička už (či ještě?) v šedesátých letech minulého století Komenského ulicí zvaná. A ještě nejsme hotovi. Kdo ze starších Přerovanů neslyšel neb nezapěl si v letech devadesátých na sokolském výletě píseň „Přerovan v cizině“, jejíž 2. sloka zní:

Kde domov můj?
Tam, kde slavný Žerotín žil
a Blahoslav se narodil,
tam, kde Amos Komenský
řídil stolec biskupský,
tam, ach tam jsem se já zrodil,
tam, v Přerově domov můj!

Ta srdečná skladba prostého Přerovana mluví výmluvně (i tím svým anachronismem pátého verše, k němuž ho svedl pomník Komenského-biskupa), že Přerov je opravdu městem Komenského, k němuž se

Zapomenutý Přerov

přibližuje netoliko ústy svými a rty ho ctí, ale i srdcem svým, jak to dokazuje i stálý vzrůst nejen sbírek, ale i návštěv musea Komenského. - To tvoří dnes samostatnou součást velikého Městského musea a zabírá 4 místnosti v přízemí jižního křídla zámeckého. - Vlevo od místnosti vstupní je síň komenian, t. j. památek po Komenském a spisů o něm, i jeho obrazů, soch, plastik, medailí a pod., vpravo příruční knihovna odborných spisů starých i novějších, a slovníků různých, a čtvrtá síň je věnována náboženské literatuře, hlavně však Jednotě bratrské a J. Blahoslavovi. Mimo to je v ní i velká knihovna beletristická po řed. Fr. Slaměníkovi a značný dar knihkupce J. Bejra ilustrovaných časopisů.

Akad. malíř Jiří Heřman: Betonový most se zámkem v pozadí

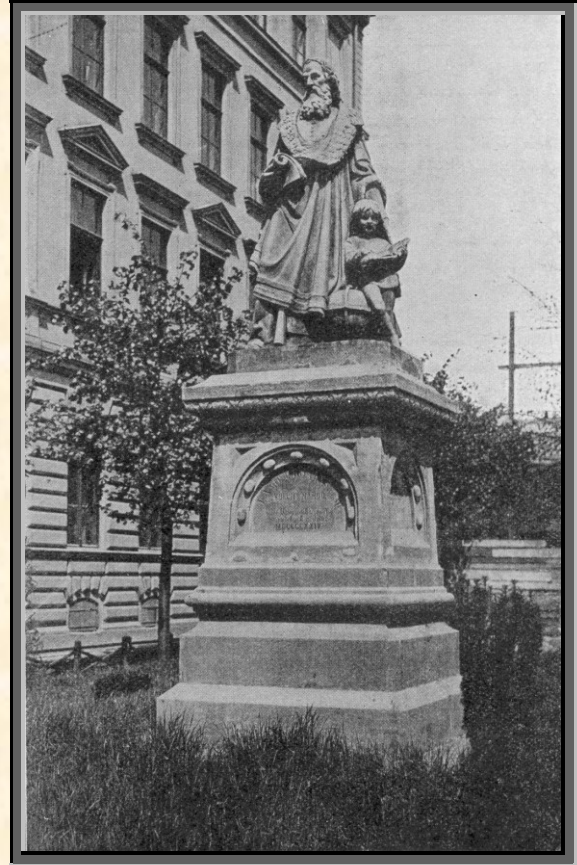
I. vitrína ve čtvrté síni obsahuje nejstarší tištěnou bibli českou a slovanskou vůbec z r. 1488, a z bible Kutnohorské (z r. 1489) aspoň list. Jsou to prvotisky s versádkami ještě ručně malovanými a jen s tečkou a dvojtečkou z rozdělovačích znamének. Ostatní bible v I. vitríně jsou všechny ze XVI. století; 3. tak zv. Benátská z 1506 s ilustracemi, a kromě tečky a dvojtečky i s otazníkem, 4. Staropražská z 1537 se všemi již dělidly, 5. Norimberská (česká) z r. 1540, první s číslovanými listy, 6. Blahoslavův Nový Zákon (II. vyd. z r. 1596), 7. bible Melantrichova z r. 1570, s podobiznou Melantrichovou na titulním listě, 8. IV. díl šestidílné bible Kralické z r. 1587 a 9. slavná „Jednodílka“ z r. 1596.

II. vitrína obsahuje A) bible ze stol. XVII. a XVIII.: a) Kralické (z 1601 a 1613), Veleslavínovu (1613) a Komenského (1623—58); b) jezuitskou (1715) a exulantské hallské (1720, velmi vzácnou z r. 1722, 1730, 1766), Lutherovu německou (1792) a 3. řat. z r. 1780, nákladem c. k. školní knihtiskárny. B) Bible ze st. XIX.: Procházkovu (1786), Berlínskou (1813), Doréovu atd. s Michelangellovým obrazem biblických výjevů. Dále pět Postil (sbírky kázání): Husovu z r. 1564, Štefanovu Kralickou z 1575, Kapitovu z 1586, Petrozelinovu z 1613 a Václava Slovácia Turnovského z 1616 a Žalmy bratrské z r. 1630, 1781 a rukopisné z r. 1838 (z Radslavic).

Zapomenutý Přerov

V III. vitríně jsou A): slavné českobratrské kancionály: Samotulský z 1561 s obr. Husovým, Ivančický (skvostné vyd. z 1576, Kralický z 1581, 1594, 1615 a 1618, Kšeychův (špalíček v „Těmnu“ vzpomínaný) z r. 1722 atd. a „Pravidla služebnosti církevních“ od Tobiáše Závorky Lipenského z 1607 a jiné spisy bratrské. B): Přehled náboženského vývoje národa českého od Krista (Doreův Nový zákon) přes Cyrila a Metoděje a Husa a Jeronýma k Chelčickému, k Augustovi a Janu Blahoslavovi, jenž tvoří samostatný oddíl, v němž jsou: Blahoslavova podobizna, faksimile jeho rukopisu, velká mapa jeho cest a z jeho novodobých vydání: Nový zákon, Spis o zraků, O původu Jednoty, Vady kazatelů s Musikou a Filipikou a Gramatika (vyd. z 1856), fotografie Blahoslavových pomníků v Přerově a v Ivančicích a spisy i články o něm.

Škoda, že skvostný výtisk Blahoslavova Nového Zákona (bez titulního listu) ukázal se býti vydáním až druhým; tím jsme přišli o domněle vzácné vydání 1., jehož samo faksimile stojí 500 Kč i zůstane nám na dlouho jen „zbožným přáním“. Při Husovi a Jeronýmovi leží Velešlavínův krásný překlad Kroniky české od Eneáše Sylvia (t. j. papeže Pia II., f 1464) s překvapujícím Sylviovým uznáním mravní velikosti Husovy a Jeronýmovy a české úcty k nim a dále pověstná Hájkova Kronika česká a j.

Pomník J. A. Komenského mezi školami v Palackého ulici

V III. síni, vyzdobené obrazy vynikajících našich mužů a žen od nejstarších dob až po Havlíčka, jsou umístěny hlavně slovníky (Ottův, Riegrův, Jungmannův, Thomův, Meyerův, Rankův, Stručný pedagogický a jiné jazykové a z odborné literatury: pedagogika s pomocnými vědami, archeologie, dějepis, filosofie, hudba a zpěv, technika, lingvistika a literatura, matematika, náboženství, národohospodářství, přírodověda, zeměvěda a učebnice školy staré i novější, zejména sbírka čítanek, slabikářů a početnic, jakož i začátky knih pro mládež a svazky starých učitelských časopisů i rukopisů.

Komenského museum vlastní je umístěno ve starobylé síni hradní, pozoruhodné už i nástropní svou malbou z konce XVIII. stol. ve slohu empírovém provedenou a na Moravě prý jedinečnou. (Druhý příklad takové malby je prý u nás jen v Praze.) Pochází asi z doby hraběte Magnise, jenž zámku nabyt roku 1795. Jak podivuhodné zahrál si tu osud! V síni zámku kdysi přátelského Komenskému Karla st. z Žerotína a po něm jiných, patřícího naposled rodu Magnisů, z něhož pocházel jeden z největších ctitelů, ale i z největších odpůrců Komenského, učený kapucín Valerian de Magni, klidně odpočívá duch Komenského, vtělený ve spisy a j. památky jeho od snímku rukopisu 19letého studenta „Nivnického“ až po fotografie nejposlednějších, nejmladších prapravnuků jeho: dosud žijící Gerty Figulusové v ČSR a v Brémách choti a děti prof. Schmiedmayera.

Se všech stěn této síně shlížejí na řady vitrin různé portréty a obrazy Komenského: 4 cd Václava Brožíka, 1 od Jeneweina, 1 od Owensa, 2 od Vanáče atd. vedle plakety Buškovy, Madlových a j., jakož i rytin, fotografií a pod. obrazů osob, věcí a míst s Komenským nějak souvisících, jichž je, nepočítaje ovšem obrázků v knihách, hodně přes 100 a stále jich přibývá. Také vitríny samy jsou ozdobeny bustami, modely a kopiemi soch Komenského různých našich i j. sochařů, zejména: Amorta, Bečka, Drahoňovského, Heidelbergera-Rypoty, Pellegriniho a Seidana.

Zapomenutý Přerov

Kromě nich zdobí vitríny i 7 různých Komenského map Moravy s unikátem 1. a nejstarší z nich z r. 1627, jež z okolí svých starších družek; mapy Fabriciovy z r. 1575 a Quadenovy z r. 1600 i 4 kopii mapy Komenského a mapy Müllerovy z počátku století XVIII. vyniká krásou, obsažností a správností podobně, jak vynikal Komenský sám svými vlastnostmi nejen z exulantů, ale i z Čechů a z pedagogů své doby vůbec. - „Takové by měly být naše mapy,“ slyšel jsem už

Museum Komenského: Empirový strop v síni Komenian

několikrát z úst mladých návštěvníků - a „dítě dovede poskytnout neobyčejně vážné rady i v nejtěžších okolnostech“ - tvrdí Dostojevský. Mapa Komenského není jen mapou zeměpisnou, ale i národopisnou, národohospodářskou, kulturně-historickou, je jméno-slovně důležitou, první českou. Není sice bez chyb, vždyť je dílem 30ti-letého muže, neodborníka a k tomu vyhnance, jenž ani nemohl v tak mladém věku celé Moravy schodit osobně ani sejít se s krajany ze všech jejích koutů, ani ji opravovat, zdokonalovat v dalších vydáních, když se nesměl ani ukázat v ní do smrti, chtěl-li pro ni žít a pracovat a ne zemřít předčasně a neužitečně. - V Komenského mapě projevil se názorně i jeho smysl žurnalistický, přírodovědecký a kulturně-technický — slovem universální, pansofický už v našem Přerově. Pro moravské vlastivědné pracovníky je mapa ta, jako spisy jeho útěšné a historické, nezužitkováným dosud zdrojem bohatým a bezpečným, poněvadž měl bystrý postřeh přítomnosti a úctu k pravdě co možná všestranně. Ostatní prostory vitrin Komenského síně obsahují v chronologickém pořádku a pokud možno i synopticky spořádané spisy jeho a v posledních vitrínách i o něm.

Počínajíce obrazy a mapami Nivnice, Komny a Uh. Brodu, tedy rodného jeho kraje, postupujeme k Přerovu z r. 1593 i 1764 (ne 1722!) a ke snímku proslulého Majestátu Rudolfova z r. 1609, o jehož obdobný moravský protějšek marně se pokusil Karel st. z Žerotína při holdovací slavnosti v Brně 25. srpna už roku 1608. Tak mohl pak heidelberský prof. a přítel Komenského Pareus, jehož obraz u Majestátu vidíme, postavit světu za vzor svobody a snášlivosti náboženské jen Čechy. K obrázkům Heidelbergka druží se nová vydání Komenského literárních prvotin herborských: snímek jeho rukopisu z r. 1611, 1. kniha jeho „Theatra“ a obě jeho studentské disputace z r. 1612 a 1613 i se snímky jejich titulních listů a s nejstarší známou kresbou Komenského — s obrazem světa v „Theatru“. S projevem úžasu přistupujeme dále k obrovské Knize svatebních smluv v Přerově v 1. 1614—1801 uzavřených a rozechvěle luštíme zápis smlouvy Komenského z r. 1618 s první jeho chotí Magdalenou Vizovskou rodem ze Zábřeha (sev. Mor.), s níž pak odjel do Fulneku, tamž jej doprovázíme očima i upřímným blahopřáním, třeba i litujíce, že první jeho lásce, Janince Laneciově, bylo pak čekat na nového ženicha ještě 8 let; nebylať r. 1618 ještě na vdání. Žel, rodinné štěstí Komenského ve Fulneku nepotrvalo ani půl čtvrtá roku. Důsledky bitvy bělohorské, jejíž začátek a hanebný konec vidíme tu zobrazeny jako ve filmu, přiměly Komenského prchat a skrývat se po Moravě po celý téměř rok 1622. Stopy ducha jeho při tom „ustupování před vzteklostí lidskou a hledání místečka, kde by stín míti mohl,“ zůstavil nám ve svých pře-dojemných spisech útěšných z té doby, z nichž první: „Přemýšlování o dokonalosti křesťanské“, datované 18. II. 1622, posílá „manželce své milé a kletotu po P. Bohu nejdražšímu“ z místa Bohu známého s podpisem „Tvůj věrný manžel do smrti J. A.“ — Žel, ještě téhož roku rozvázal tu věrnost jeho mor, jemuž opuštěná choť jeho i s oběma dětmi podlehla buď ve Fulneku nebo snad v Přerově ... 10. X. 1622 datuje už předmluvu nového spisku útěšného, věnovaného pí.

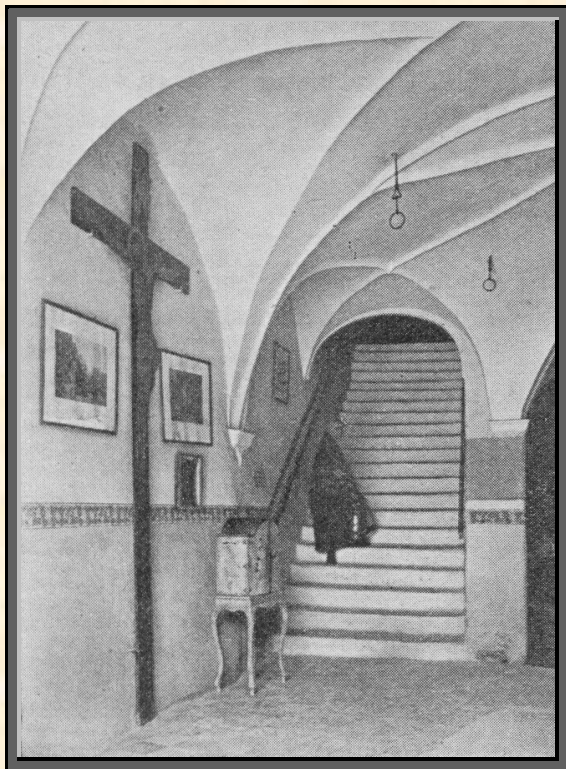
Zapomenutý Přerov

Dorotě Cyrillové s názvem „Nedobytedlný hrad Iméno Hospodinovo“, z něhož se Koniášovi nelíbila zejména 2. jeho kapitola, horlící i proti pověrným titěrkám (agnůstkům, „škapulírům“ a p.) za protireformace znovu šířeným.

Hledané místečko stínu našel konečně po ročním blouzení v osamocené chaloupce „pod Křopoty“ u Žerotínova hradu Brandýsa n. O. v Čechách a tam vznikl už r. 1623 nejprve I. díl „Truchlivého“, t. j. Komenského, zkoušeného těžkým křížem a zápasícího v bezesných nocích s rozumem a vírou. Téhož roku dokončil tamtéž i světoznámý svůj „Labyrint světa a ráj srdce“, s vlastní kresbou Labyrintu, dokazující, že v Komenském můžeme spatřovati i předchůdce M. Alše, aspoň v kresbě koní. Labyrint věnoval svému ochránci Karlu z Žerotína a v něm podepsal se po prvě J. A. C, t. j. Jan Amos Comenius čili Komenský - pravděpodobně, aby zahladil stopy před slidiči po sobě. Ale i jinak si při psaní Labyrintu vzpomíná zajisté často i na Přerov, popisuje na př. stav řemeslnický, selský a j. Dílo to bylo přeloženo do 6 jazyků, z nichž naše museum má překlad německý, anglický a nizozemský z r. 1926, oba poslední v překrásné úpravě.

A téhož ještě roku dokončil i rukopis „Manuálníku“ čili jádra celé Biblí svaté, zvaného také Biblickou a symbolicky i „Divadlem písem“, jako protějšku k „Divadlu veškerenstva věcí“. Pěkný, barvami malovaný list titulní je jedinečná tuším památka Komenského umění nejen kreslířského, ale i malířského a také důkazem, že nemluvil při své 1. disputaci r. 1612 o umění a přírodě bez živého zájmu a zkušenosti.

Labyrint světa a Manuálník jsou vznikem svým r. 1623 nejstarší původní knihy našeho Komenského musea; tiskem ovšem náleží Labyrint do r. 1631 a Manuálník až do roku 1658; oba pak vynikají krásným listem titulním: Labyrint tištěným, Manuálník (rukopis v Národ. museu) malovaným.

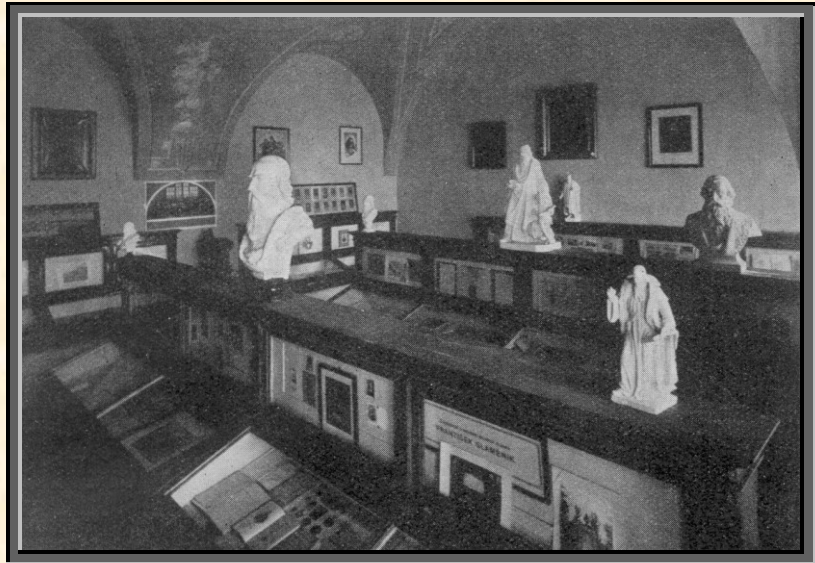
Ukázka klenby a schodiště starého domu na Horním náměstí

Ze tří spisů útěšných, jež Komenský r. 1624 napsal, máme jen novější vydání jejich a to: Truchlivého díl II., i pro historiky pozoruhodný záznamem o případech soudobého pronásledování podobojích v Čechách i na Moravě; — „O sirobě“, spisku pro potřebu přítomných žalostných časů roku 1624 z Božího slova sebraném, v němž se vykládá o potracování přátel, ochránců a dobrodinců, pokládaje trpělivě snášení těch ztrát za známku dokonalého ducha. Z předmluvy zvidáme m. j. i o smrti Komenského choti a dítek jeho. Měl tedy ne jedno, nýbrž dvě. Třetí spis: „Pres boží“ není dosud nepochybným dílem Komenského. Do r. 1625 náleží asi svým vznikem filosofické zpracování Labyrintu pod jménem „Centrum securitatis“ — Hlubina bezpečnosti, s přídatkem „Renuntiatio mundi“, Výchost světu, který napsal pro útěchu sobě i jiným, když byl pro osobní stíhání nucen se skrývati. (Vydána však až roku 1633.) Téhož roku přeložil Komenský „Vidění a zjevení Kryštofa Kottera“, jež má museum v starém opise z 18. stol. i v latinském překladě Komenského. Jím Komenský zaměnil svůj abstraktní a připochmurný chiliasmus mladých let (víru v blízké království Kristovo)

novým, povzbuzujícím a útěšným, jenž se stal Komenskému, který v největším soužení znovu se oženil (3. IX. 1624), pramenem nového, aktivnějšího pojmání života a věcí lidských: uvěřit, že za mimořádných okolností vystřihává Bůh dosud své i viděními a sny a chrání jich tím od zoufání. V nové náladě vyrůstaly mu pak nejen nové cíle a úlohy, ale i potřebná k nim síla, jež ho podnítila až k osobnímu odevzdání Kotterových prorocství českému králi Bedřichovi Falckému v Haaqu; v nich mu prorokováno, že naplní slavnou svou úlohu.

Zapomenutý Přerov

Cestou do Haagu vzal s sebou Komenský hotovou již mapu Moravy, ozdobenou mimo obrazy Olomouce, Brna a Znojma i obrazem Polné (na prvním místě!), snad, aby ji před tiskem v Amstrdamě ukázal králi spoluvyhnanci, aby se jí rozpomenul na svůj nocleh v Polné před prvním svým vstupem na Moravu a na slavné uvítání moravskými stavy v čele s Lad. Veleném z Žerotína (odsouzeným pak, r. 1622 in contumaciam k smrti a ztrátě všeho majetku), jemuž je mapa nápadně, ne-li dokonce tendenčně věnována. Karla st. z Žerotína však mezi vítajícími stavy nebylo. Zachoval králi věrnost, i když jej Bedřich osobně v Brně navštívil, aby se ke straně jeho připojil. Odmítl prý to slovy: „Nad život a nade všechny výhody zemské vážím sobě cti rodinné a raději volím umřít, nežli potomkům svým poskvrnu zpronevěřilosti co dědictví zanechati.“ Jak prorok předpovídal Bedřichovi všechno neštěstí a žádal ho neohroženě, aby se české koruny vzdal...

Museum Komenského: Síň Komenian

V souvislosti s tím vším jsou tu v sousedství mapy Komenského i 4 obrázky scén z vidění Kotterových jakož i jeho podobizna i jeho pokračovatelů: Kristiny Poniatowské a Mikuláše Drabíka, jejichž proroctví Komenský latinsky přeložil a vydal v 1. 1657 jako „Lux in tenebris“ a 1665 jako „Lux e tenebris“, jež obě máme v museu.

Téhož roku, co podnikl cestu ke králi do Haagu, přeložil Komenský metricky i několik z žalmů; ukázky zařadil do svého kancionálu z roku 1659, jenž upoutá každého svou pěknou titulní rytinou a možná, že je i nabídl kralické tiskárně, když t. r. na podzim navštívil Moravu (na dlouhou dobu) naposled, snad aby prodal zbytek svého nemovitého majetku - svou vinici na Blatničku.

R. 1627 dostala se do rukou Komenskému, skrývajícimu se t. r. již v Křkonoších blízko hranic, německá Didaktika Bodinova z r. 1621, jež Komenského podnítila k napsání Didaktiky české, jako jednoho z prostředků ke kulturně-politickému obnovení českého státu. Novou tu a blahodárnou práci přerušil, když r. 1628 s rodinou i svěřenkou svou, prorokyní Poniatowskou, zanechal vlast a s jinými ještě exulanty našel si útluk v Lesně v Polsku, kde pod záštitou mocného rodu pánů Leszyňských měla polská větev Jednoty bratrské rostoucí sbor.

Obrázky města Lešna a sbírky spisů Komenského tam vzniklých vyplňují téměř celou 2. vitrinu. Je to především zpracování „Umění umělého vyučování“ čili české Didaktiky v 1. 1628—32, kteréžto pedagogické arcidílo zůstalo však téměř 30 roků v rukopise a i potom vyšlo jen v latinském zpracování r. 1657 v sebraných spisech Komenského (Opera didactica omnia), jež jsou jedním z nejvzácnějších komenian, neboť jich nemají ani v Amstrdamě. Mohutný svazek pěkně a výmluvně zdobí vzácný titulní list, kreslený Crispinem de Pas, ale navržený samým Komenským, jenž je tu i výstižně zobrazen.

Mezitím napsal Komenský i knihu „O starých a nových, pravých a nepravých proroctích“, kteráž se ztratila, ale zachovala se v latinském zpracování v „Lux in tenebris“ v oddíle proroctví Kr. Poniatowské, str. 50 ad.

Roku 1622 nebo v nejbližších 4 letech sepsal Komenský „Moudrost starých předků“, t. j. sbírku přísloví a pořekadel, jež začal pravděpodobně sbírat již s materiálem pro

Zapomenutý Přerov

„Poklad jazyka českého“, tedy již od r. 1612. Jistě nejedno z těch přísloví našel u nás v Přerově. Tak na př. mohlo by z nich býti: „Správný co bratrské hodiny.“ (V Přerově zřízeny 1609!) — „Jest boží a Michalů“ (o opilém s pozn. „To sluší k nějaké historii“) - a j. v. Současné s touto prací v 1. 1629—32 sestavil i šest učebnic pro školu národní, z nichž se nám však zachovaly jen názvy. Zato snad na sto, ne-li více, zachovalo se různých vydání světoznámé Komenského učebnice latiny zvané „Brána jazyků otevřená“ - „Janua linguarum reserata“, jež v Lipsku nazvána „Zlatá Brána jazyků otevřená“, již máme 24 různých vydání v 9 jazycích; byla však přeložena do 12 jazyků evropských i do 4 asijských a vydávána i používána i samými jesuity ještě i r. 1716!, což je důkazem, že nebylo ani mezi nimi nikoho, kdo by si byl troufal napsat něco tak dobrého, tím méně lepšího. To bylo první a věru přeskvělé ovoce použití zásad české Didaktiky. A druhé následovalo zanedlouho.

Je to rovněž téměř světoznámé Komenského „Informatorium školy mateřské“, vzniklé pravděpodobně ještě před Branou, ale vydané až po ní, dodnes asi v 10 neb 11 jazycích. Mělo býti dle Komenského v každé rodině bratrské. Právem! A při tom všem nezapomínal Komenský ani potřeb své církve. Tak vzniklo jeho zpracování spisu „Praxis pietatis“, cvičení se v pobožnosti pravé, již má naše museum 7 různých vydání, počínaje rokem 1630.

Když se Komenský r. 1632 stal seniorem, začal i častěji kázávat; zlomky těch kázání vyšly tiskem. V museum máme z nich neúplný výtisk „Historie o umučení, smrti, pohřbu i vzkříšení pána našeho Ježíše Krista“ z r. 1631 (a úplný z r. 1785), „Kázání o tajemstvích smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista“ atd. z r. 1636 a „Vymítání němého i jakéhokoliv jiného ďábelství“ (z r. 1649). Pro církev však nezapomínal ani školy, jak dokazuje jeho „Physika“ (1630—32), ovoce to už za studentských let započatého „Divadla veškerenstva“ (Amphitheatrum), o jejíž oblibě svědčí její anglický překlad z r. 1651, jedna ze vzácností musejních. Kromě těchto prací vznikla r. 1631 ještě i „Zpráva křatičká o morním nakažení“, s německým překladem, a „Polnice milostivého léta“ pro český národ, jejíž český originál ztracen a nizozemský překlad s českým vydán našim krajanem p. dr. O. Odložilíkem (1929). Z téže doby je i spisek „Otázky některé o Jednotě Bratří českých“, vyvolaný mírovými snahami Komenského a nadějami v obnovení Rudolfova Majestátu po obsazení Prahy vojskem saským. V něm Komenský včas obrací pozornost k palčivým otázkám církve bratrské a vděčně se dovolává i našeho J. Blahoslava, s jehož pokrokovým smýšlením zřejmě sympatizuje. Aby však nejen Bratři, ale všichni čeští evangelíci byli připraveni na nadějný obrat poměrů, napsal Komenský pro všechny i zvláštní spis český, latinsky nazvaný „Haggaeus redivivus“, t. j. horlivé jménem božím napomenutí vrchnosti kněží i lidu pobožného exulantského k horlivému vzdělání a znovu spořádání církve na lepších základech, v němž horlí i proti rozmarňlosti a nádheře Čechům (prý) obecné, (jež Čechy zhubily), doporučí svornost náboženskou a společné pojmenování všech „křestany“(!) - O uskutečnění alespoň většiny těchto přání pokusil se až tak zvaný pietismus v XVII. stol.

Husův pomník v Michalově

Na obnovení školství českého dovršil Komenský „Didaktiku českou“ posledními kapitolami a sepsal i křatičkou zprávou, nazvanou „Navržení křatičké o obnovení škol v království Českém“; v ní tvrdí, že rozkvět národa závisí na moudré správě škol, jimiž jest všechnu mládež bez rozdílu nejen opatřiti základy umění

Zapomenutý Přerov

literního, ale i zjednati jí znalost věci jak lidských, tak božských, mravů a zbožnosti a pro správu církvi a obcí opatřiti dostatek učených lidí, kteří by státu pomohli k rozkvětu. Pozoruhodno je, že žádá školu mateřskou v každém domě, a obecnou v každé obci, a opatření chudých dětí, zejména sirotků, všemi potřebami zdarma. Ale i ten návrh potlačila nepřízeň doby.

Vedle toho všeho spolupracoval Komenský i na zpracování materiálu „Historie o protivenstvích církve české“, k níž přispěl i svými daty. Prvně vyšlo toto dílo latinsky zpracované r. 1632 až r. 1647, a česky r. 1655. Pro vlastivědné pracovníky je to pramen důležitý.

R. 1633, tedy zrovna před 300 lety, vydal Komenský k Bráně jazyků „Vestibulum“ (Předsín), t. j. první učebnici latiny a pro cizinu latinský překlad církevního Řádu Jednoty bratrské. Jako pokračování encyklopedických prací, započatých 1613, vznikla v Kom. v 1. 1634-6 mysticky zabarvená idea pansofie — všemoudrosti čili vševědy, jejímž prvním projevem je spis „Pansophiae prodromus“ (Předchůdce vševědy), jímž Komenský doporučuje vševědu jako prostředek šíření světla pro „školu k věčnosti“, jak nazýval pozemský život lidský, i k jednotnému náboženství v budoucnosti.

Z toho vzniklo nedorozumění a obvinění Komenského z bludů. Ale Komenský se osvědčil ve věrnosti k Jednotě, již také hájil jak dřív, tak i potom, a jak proti luteránům, tak proti sociniánům a j. Toho druhu jsou v museu naše spisy: „Na spis proti Jednotě bratrské od M. Samuele Martinia . . . ohlášení“ (1635 a 1898) a „Cesta pokoje“ (vyd. Müllerovo z r. 1892), dále Nic. Arnoldus, Discursus theologicus contra D. Joh. Amos Comenii Praetensam Lucem in Tenebris 1659, Socinismi Speculum 1661 a De iterato sociniano irenico ad Christianos Admonitio 1661.

Věrnost Jednotě osvědčil Komenský i tím, že jak nepřijal jí k vůli prvního pozvání k reformě švédského školství r. 1638, tak zase jí k vůli přijal pozvání do Anglie (r. 1641) k uskutečnění svých reforem, jichž rozsah a velikost vylíčil spisem „Via ducis“ (Cesta světla), jejíž skvostný dedikační výtisk Královské společnosti v Londýně, s vlastnoručním přispěvkem Komenského, je teď převzácným majetkem musea našeho. Ale vnitřní nepokoje v Anglii znemožnily reformu, a tak se Komenský rozhodl z pozvání Francie a Švédska pro toto a usadil se ve švédském tehdy Elblagu, kdež vznikla pak proslulá jeho „Methoda jazyků nejnovější“ (Methodus linguarum novissima - 1648). Je to veliký spis filologicko - pedagogický, obsahující mnohem víc než titulem slibuje, jehož kapitola X. tvoří t. zv. „Didaktiku analytickou“. Z té doby jest i „Lexicon januale“, jehož výtisk vedle státní knihovny berlínské má snad jen naše museum. V Elblagu rovněž vznikla r. 1645 učebnice sebevýchovy, nazvaná „Regulae vitae“ (Pravidla života), v nichž Komenský mravnost opírá o zbožnost a radí mládeži „Bohu samému se dát vodit“. Také nová formulace pansofických snah Komenského, jichž rozvrh — „Panegersia“ náleží aspoň svým počátkem do této doby, vznikla v Elblagu. Nový tento („švédský“) program Komenského hlásá 3 hlavní hesla jeho snah: Jednotu, prostotu a volnost! V jejich duchu se zúčastnil pak neplodného náboženského rozhovoru v Toruni, aby v něm vysvětlil, jak rozumět jeho spisu „Hypomnemata“, t. j. o smíření křesťanů různé víry, v němž míní, že každé vyznání (církev) má zvláštní dary od Boha a tak nová církev, vzniklá jejich sjednocením, ukáže se v spojeném jejich bohatství.

Zvědév o beznadějnosti exulantů při jednání mírovém, poslal Komenský kancléři švédskému ještě před podepsáním podmínek důtklivý list z 11. X. 1648, kde jako zástupce své církve obrací se k němu o zastání, připomínaje mu sliby jeho i pomoc českých exulantů Švédům a zapřísahá ho, aby Švédové neopustili Čechů, zavíraje svůj list předejemnou prosbou: Slyšte nás ubohé, aby i Vás slyšel Bůh všemohoucí... Faksimile památného toho listu dostalo naše museum nedávno od příznivce svého a krajana našeho, p. prof. dra O. Odložilíka.

Na podzim následujícího r. 1649 dal Komenský vytisknout spis, jež našel r. 1628 v knihovně Žerotínově, z Přerova do Vratislavi převezenej, jenž se právě zdál časovým. Je to dílo o Jednotě bratrské, sepsané Janem Lasitským, polským šlechticem reformovaného vyznání. Ten, prostudovav nauky i obřady různých vyznání evang. ve Francii, Nizozemsku, Německu a Čechách, dospěl k úsudku, že ze všech nejlepší jest Jednota bratrská, i vypsál její způsob života. Ovšem zběžně. Stalo se to asi za Blahoslavova života, neboť se zachoval i list Blahoslavův, Lasitskému poslaný. Poněvadž se dílo zalíbilo několičká učencům, vypracoval je L. obšírněji a ještě jednou poopravil a poslal Karlu st. z Žerotína, aby bylo vydáno tiskem;

Zapomenutý Přerov

zůstalo však v jeho sbírce uloženo, kde je 1628 Komenský objevil. Ale ani on nevydal celého spisu Lasitského, ale jen výtah z něho s českým titulem „Pana Jana Lasitského, šlechtice polského, historie o původu a činech bratří českých kniha osmá, jenž jest o obyčejích a řádích, kterýchž mezi sebou užívají...“ I tento spis, v českém i latinském znění má naše museum.

Zatím nadešel definitivní konec války 30leté a Komenský opustil Švédsko, opustivši české vyhnance a jejich národ, a jakoby na zříceninách Jednoty napsal, teď už co její biskup, svůj věčně krásný „Kšaft umírající matky Jednoty bratrské“ (1650), v němž vzdává se naděje v obnovení ráje své církve, ale ne naděje v pomoc Boží a v obnovení samostatnosti národa českého.

S Kšaftem, jehož máme 6 vydání, i bibliofilské s originály Kašparových kreseb (dar p. ředit. Fr. Táborského), vznikl i Truchlívého díl III. čili „Řvaní hrdličky“ (1651), jenž jest jedním z našich vzácných unikátů.

Radnice, v níž jsou umístěny úřady policejní, stavební a ohlašovací

Poslán byv jako biskup posílit vyhnance v Uhrách usedlé, setkal se tam s Drabíkem a uvěřiv konečně v božský původ jeho snů a vidin, i v své vyvolení k novým úmyslům Božím, přijal pozvání sedmihradského vévody Rákóczyho do Šaryšského Potoku k reformě školství (1650-4). Tam napsal trefnými příklady bohaté „Umění kazatelské“, dnes nezvěstné, ale zachované ve vydání Zieglerově z r. 1823 a 1872, i kulturně-politické agitační spisy: „Sermo secretus Nathanis ad Davidem“ a „Gentis felicitas“ (Štěstí národní), vysoce ceněné i pres. T. G. Masarykem (již r. 1892) a velmi důležité pedagogické spisy: „Schola ludus“ (Škola hrou), v nichž předpověděl kulturně-technický vývoj naší doby slovy: ...přijde čas a budou zřízeny lodě, plující nejen po vodě, ale i v ní; budou sestrojena letadla, a lidé budou létat z Evropy do Asie a Afriky; budou sestaveny přístroje, jimiž bude lze mluvit vzájemně na sta mil vzduchem, a přístroje, jimiž bude lze viděti vše jak živé atd. Takový veleduch byl náš Komenský už před 300 lety! - Škola hrou je pokračováním Komenského pokusů o školní hry již v l. 1638-9, kdy sestavil dvě takové hry: „Diogenes Cynicus redivivus“ (Diogenes obživlý) a „Abrahamus patriarcha“, jež obě máme v museu.

I první obrázková kniha pro děti, světoznámý jeho „Orbis pictus“ (Svět v obrazích), s ilustrovanou občanskou naukou, ba i s prvním „atlantem“ školským, vznikl rovněž v Uhrách. O nehynoucí ceně tohoto díla svědčí sta jeho vydání neméně než v 16 jazycích, z nichž má naše museum 19 v 8 jazycích (cd r. 1705

Zapomenutý Přerov

počínaje) a také srbské vydání pro slepce. (Hebrejské z r. 1766 zůstalo v rukopise, nejnovější je kritické vydání Jarníkovo s faksimili původních rytin). Není bez zajímavosti, že původní Orbis pictus obsahoval už i 1 obr. pohyblivý („filmový“); i jeho faksimile je i v našem museu. Doplněkem těchto spisů jsou četné Komenského řeči „potocké“; máme je jednak latinsky v IX. sv. V. S. K., a také v českém překladu J. V. Novákových a některé v Zoubkově, jako i jiné ještě spisy v Uhrách vzniklé.

R. 1654 byl Komenský odvolán netrpělivými staršími Jednoty do Lešna, kde diplomaticky prostředkoval mezi Rákóczym a švédským Karlem Gustavem, v němž vítal nadějného osvoboditele vyhnanců spiskem „Panegyricus Carolo Gustavo“ z r. 1656, kdy padlo Lešno ohněm a mečem Poláků a Komenský znovu, tentokrát už naposled, musil si hledat nový domov. Našel jej konečně v Amstrdamě. Z té doby poslední je v museu našem zmíněná už sbírka didaktických jeho spisů od r. 1627 do 1657, rozmnožená ještě novými 7 pracemi a věnovaná jako celek městu Amstrdamu, IV. díl však ochránci p. Vavřinci de Geer.

Kromě didaktických spisů měly vyjít v Amstrdamě i Komenského spisy irenické (smířovací), z nichž vyšly však jen práce určené pro toruňský sjezd (r. 1645) a také pansofické uvázky, snad pro vydání proroctví „Lux in tenebris“ (1657) a nově s titulem „Lux e tenebris“ (1665—7), krásně vypravené. K nim se druzí vydání už r. 1623 napsaného „Manuálníku“, „Kancionálu“ (1640—59), Katechismu pro mládež Českou Jednoty bratrské (1661) a Konfese čili počtu z víry (1662), z nichž máme jen první 2 spisy. Zato však máme pozdější vydání „Smutného hlasu“ a několik obranných spisů Komenského proti sociálnímu z r. 1661, již zmíněných.

Náměstí svobody

Staral se však i o budoucnost Jednoty a v dohodě s ostatními provedl volbu nového biskupa; zvolen jím jeho zeť Petr Figulus. Koncept jeho vrchnopastýřského listu k této události má museum naše v originále jako unikát a největší vzácnost, neboť z bohaté jinak korespondence Komenského máme už jen samá faksimile; tak listu Komenského Karlu st. z Žerotína z 11. IX. 1630, Martinu Moserovi z 22. IX. 1632 a Oxenstiernovi již výše zmíněný list z 11. X. 1648.

V poslední roky objevuje se u Komenského starost i o vlastní duši a znovuzrození a plodem jejím je vzácně obsažný a vroucí spis „Unum necessarium“ (1668) - Jednoho jest potřebí, jehož máme 8 různých vydání, počínaje r. 1682, mezi nimi téměř neznámé Bečákovy z r. 1879. To bylo už neméně 151. dílo

Zapomenutý Přerov

Komenského a labutí zpěv jeho - ale přec ještě ne poslední. Pokud vím, následovaly do smrti jeho dne 15. listopadu 1670 ještě nejméně čtyři spisy, z nichž však poslední — „Spicilegium didacticum“ - (Klasobráni [žně] didaktické) vyšlo tiskem podobně jak i „Triertium catholicum“ (Trojumění obecné z 1. 1650-70) až po smrti Komenského, předposlední pak autobiografické „Continuatio admonitionis fraternae“, nalezené (neúplně) v původním výtisku v Leningradě a otištěné u nás 1913, vyšlo česky jako „J. A. Komenského Vlastní životopis“ 1924.

Poslední 3 vitríny obsahují už jen díla o Komenském a nová vydání jeho spisů od r. 1871 až dodnes a to nejen česká, ale i jinojazyčná a cizozemská. Tak vzrostly sbírky Komenského musea od r. 1888, kdy bylo založeno, až dodnes na 10.300 čísel, z nichž jest komenian 820. Hlavní a největší zásluhu o toto museum má řed. Frant. Slaměník, rodák radslavský, pátý předseda „Spolku moravských učitelů“, jenž museum založil a od roku 1888 do 2. VII. 1919, kdy zemřel a odkázal je Ústřednímu spolku jednot učitelských na Moravě se závazkem, že zůstane navždy v Přerově, získal pro ně koupí i darem 8671 čísel, z nichž bylo 520 komenian. Velká jeho podobizna zdobí východ z musea, jím založeného, jímž zbudoval pomník nad kov trvalejší nejen velikému svému vzoru J. A. Komenskému, ale v něm i sobě i všem jeho příznivcům. Tak se plní čím dál více věštecká slova velikého Leibnize, jenž ve své nénii nad smrtí Komenského 1671 napsal:

„Blažený starce,
pravého světa nový obyvateli,

přijde doba,
kdy zástup lidí dobrých
pěstovati bude tebe, Komenský,
i skutky i naděje tvé, až i žádosti.“

Leibniz s vnuky Komenského: Danielem Arnoštem a Janem Teodorem Figulem-Jablonským a s členy pruské Unie a Akademie byli prvním takovým zástupem ctitelů Komenského; pietisté, zejména „Ochranovští“, druhým, humanisté: Herder, Kraus atd. třetím, obroditelé československého národa od konce století XVIII. čtvrtým, učitelstvo československé od 1. vydání České Didaktiky r. 1849 počínajíc a ostatní od prvního překladu Velké Didaktiky latinské roku 1854 do němčiny, 1875 do ruštiny, 1876 do češtiny, 1883 do slovinštiny, 1884 do polštiny, 1896 do angličtiny a r. 1900 a ještě i 1911 do vlastiny — tvoří nové a nové zástupy, jež rostou i vzrůstem stoupenců pacifismu a esperanta a ovšem i obnovením po Světové válce Jednoty bratrské v ČSR, sloučením církví evangelických, ba i vzrůstem svobodných zednářů. Jeť Komenský duch universální, syntetický, křistovský, a uctívat ho srdcem jest jistě velikým ziskem pro každého.

¹⁾ Dům biskupa Lánského (privátní) stál na kopci; převzal jej od br. Tobiáše, syna Jana Průšáka, potomka z Čech vypovězené rodiny bratrské a obuvnického cechmistra v Přerově, jehož si i Žerotín velice vážil, takže i paní Průšáková byla na hradě velmi oblíbenou, což svědčí jistě o vpravdě bratrském, demokratickém smýšlení rodiny Žerotínovy.

²⁾ Učení socinské bylo obnovením arianismu; odmítalo božství Kristovo a tedy i víru v Trojici atd. Odtud má domněnka o původu zmíněné písně, i zmínky o ubiquisteoh.

³⁾ První mapa Moravy byla přidána k Münsterově Kosmografii z r. 1554; Fabriciova mapa 1. je známa až z roku 1569 (je v Národní knihovně pařížské); byla pak vydána r. 1570 a v menším měřítku r. 1573 a 1575.

Zdroj: Přerovsko-Kojetínsko (1933)